

השבעה

השיעור

שיעורו השבועי של מרן פוסק הדור הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגאון הגדול רבינו יצחק יוסף שליט"א נשיא מועצת הרבנות הראשית לישראל

השיעור הועבר במוצאי שבת קודש פרשת אחרי-קדושים תש"פ
כתובה: הרב דביר פרץ שליט"א עריכה: הגאון רבי יצחק לוי שליט"א רבה של נשר וחבר מועצת הרבנות הראשית

הלכות בעקבות מגפת ה'קורונה'

ברכת הגומל למי שנתרפא. קריעה על מקום המקדש. ברכה על הים הגדול, ועל ים המלח. ברכת "שהחיינו"
ו"מחיה המתים" על חבר. ברכת "שחלק מחכמתו" על חכם. אזהרה לימים אלה

שנבדקו פעמיים והתשובה היתה שלילית, יעלו לספר תורה בשני וחמישי או בשבת ויברכו ברכת הגומל, או גם בלי לעלות לתורה יברכו הגומל בין עולה לעולה. למרות שלא כולם נפלו למשכב, ורבים מהם היו מתהלכים כמו אדם בריא, אבל כבר ידוע ומפורסם שהנגיף הזה מסוכן, ושמענו על כמה אנשים מסכנים שמתו בצורה נוראה ובקיצור ימים, ולכן חולה קורונה חשוב כחולה הבא לידי סכנה שכאשר נרפא מברך הגומל. אמנם לדעת הבן איש חי (פרשת עקב אות ו) רק חולה שנפל למשכב שלושה ימים מברך הגומל, אבל אין זו דעת מרן, וזו אחת ממאמתי וחמשים הלכות שהבן איש חי חלק על מרן השלחן ערוך, ואף שאיננו מפקפקים בגדלותו של הבן איש חי, אבל קיבלנו הוראות מרן שהיה גדול מכולם, "לכו אל יוסף אשר יאמר לכם עשו", ומרן השלחן ערוך (סימן ריט סעיף ח) פסק שחולה כל שעלה למיטה וירד יברך הגומל, וגם חולי קורונה בדרך כלל יש להם כאבי ראש או תסמינים אחרים, ולכן כשנתרפאו יברכו הגומל.

חולי עיניים

ג. פעמים שגם אם החולה לא עלה למיטה יברך הגומל, בספר שדה הארץ (סימן י) - היה לפני כ-250 שנה - נשאל במי שהיה חולה בעיניו ונתרפא, וכתב שראה את מנהג העולם שלא לברך ברכת הגומל, ותמה שהרי חולי בעין הוא מסוכן, ותירץ שלפי דעת מרן השלחן ערוך אין לברך כל שלא עלה למיטה. וגם הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א (הובא בספר תודת חיים עמ' יז) נשאל בזה, והשיב שלא נהגו לברך, מפני שבמציאות רואים שלא באים לידי סכנה. אבל להלכה מי שהיה חולה בעיניו יברך הגומל, כי חולי בעיניים זו סכנה גדולה, כמבואר בגמרא (ע"ז כח:). שהעניינים תלויות בלב, וגם בשלחן ערוך (סימן שכח סעיף ט) מבואר שעל חולה בעיניו מחללים את השבת. כי חולי העיניים מתחיל בכאב קל, ואם לא יטפל יכול להגיע ללב ח"ו. והוא הדין בחולי הקורונה, ששמענו על כאלו שלפתע החמיר להם המצב מאוד, ה' ירחם, לכן מי שנתרפא יברך הגומל. יותר טוב אם יסע ברכב ביום אחד שיעור פרסה - שעה וחומש - מחוץ לעיר, ויברך הגומל על הנסיעה ויכוין גם על הרפואה.

שאלות משלחנו של מרן הראשון לציון שליט"א

א. בימים אלו התחילו חלק מהאנשים לחזור לעבודתם בהתאם להנחיות משרד הבריאות, וכן ברוך ה' שגבר עלינו חסדו ובני הישיבות מתחילים לחזור לישיבות, ומתחילים לפתוח את מוסדות הלימוד בהתאם להנחיות משרד הבריאות. עקב כך התעוררו שאלות שונות כדלהלן: 1. חולה קורונה ואפילו חולה קל, הלך למלונית או ישב בבית עד שהבריא, האם יברך הגומל או לא? 2. בתקופה האחרונה נבצר מאתנו לגשת אל הכותל המערבי, רבים לא היו בכותל יותר משלושים יום, וכידוע מי שמגיע לכותל צריך לקרוע את בגדו - לא את כל הבגדים אלא את החולצה - אבל תושבי ירושלים אינם צריכים לקרוע, כי בנקל יכולים להגיע לכותל. השאלה כעת שנבצר גם מתושבי ירושלים להגיע לכותל עקב המגפה, האם גם הם יצטרכו לקרוע? 3. רוב האנשים לא יצאו מהבית על פי הנחיות משרד הבריאות, כי המגפה השתוללה, ויותר משלשים יום לא ראו את הים התיכון, האם יברכו עליו "שעשה את הים הגדול"? וכן לא ראו את ים המלח יותר משלשים יום, האם יברכו עליו "עושה מעשה בראשית"? 4. עוד שואלים, הפוגש חולה קורונה שהיה מונשם ומורדם במצב סכנה, וב"ה יצא מכלל סכנה לחיים טובים ולשלום, האם יברך עליו "מחיה המתים"? 5. עוד שואלים, כשחוזרים לישיבה או לכולל או לעבודה, ופוגשים בחבר טוב ששמחים מאד לראותו - לא חבר רגיל אלא חבר מיוחד ששופך בפניו את ליבו ולומדים יחד חברותא ושמח בראייתו - כיון שלא ראו את החבר שלושים יום האם יש לברך עליו שהחיינו? 6. הרבה ישבו בביתם יותר מחודש ולא ראו את רבם - רב שהוא מגדולי הדור ובקי בהלכה, לא ראש ישיבה רגיל שאומר רק שיעורים כללים ובקי רק במסכתות, אלא חכם גדול שבקי ברוב ההלכות המצויות מהבית יוסף ומהמקורות - ועכשיו שמותר לצאת ורואה את רבו, האם יברך עליו ברכת "שחלק מחכמתו ליראיו"?

ברכת הגומל

ב. לגבי השאלה האם חולי קורונה שהבריא - בארץ היו למעלה מ-15 אלף חולים - יברכו ברכת הגומל, התשובה, חולים שהבריא, כלומר

¹ עדיין יש להזהר ולהישמר, ולשמור על הנחיות משרד הבריאות.

קריעה על מקום המקדש

ד. לגבי השאלה האם תושבי ירושלים יקרעו כשרואים את הכותל המערבי, הנה הגרים מחוץ לירושלים הדבר פשוט שאם לא ראו את הכותל במשך שלשים יום צריכים לקרוע, ואם חסים על החולצה היקרה, יכולים להכין בתיק חולצה פשוטה וכשמגיעים לכותל ילבשו אותה על החולצה שלהם, ויכפתרו אותה שתהיה בדרך לבוש, ויקרעו, ויכולים לשמור אותה לעוד פעמים שיגיעו לכותל, ולקרוע ממנה עוד קרעים. ומקור הדין בגמרא (מועד קטן כו.) ובשלחן ערוך (או"ח סימן תקסא סעיף א, ב): הרוואה ערי יהודה² בחורבנו אומר "ערי קדשך היו מדבר", וקורע. הרוואה ירושלים בחורבנה, אומר "ציון היתה מדבר שממה", וכשרואה בית המקדש אומר "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע. וגם בזמננו הרוואה בית המקדש בחורבנו אחר שלשים יום שלא היה בירושלים, אומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה (ישעיה סד, י), וקורע, וכדינא דגמרא.

ישוה יודי

ה. בספר כפתור ופרח (פ"ו עמוד קז) כתב, כי מה שאמרו "בחורבנם", אין רצונם לומר שיהיו חרבים מאין אדם, אלא כל שאין בישובם ישראל. גם מרן הבית יוסף העלה במסקנתו שכל שהם בידי עכו"ם אף על פי שיש בהם ישוה - כמו כיום בעיר העתיקה ובהר הבית - בחורבנו מקרי. וכן עיקר. ע"כ. הילכך בזמננו אף על פי שכל ירושלים תחת שלטון ישראל, אבל מקום המקדש בשליטתם של הישמעאלים ואין לישראל דריסת הרגל שם מפני טומאתם³, ולכן מקום המקדש נחשב חרב, "הר ציון ששמים שועלים הלכו בו", לפיכך הרוואה מקום הכותל המערבי צריך לקרוע. וכן דעת כל האחרונים, מהם הגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד (ס"ו ע אות יא), הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' כה אות ד סק"ד) והגאון רבי שלמה זלמן אוירבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן עג). גם הגאון רבי שמואל ואזנר בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן עח) התמרמר על כך שיש אנשים שעושים תחבולות ומקנים את הבגד לחבר ובזה רוצים להיפטר מקריעה, שאין זה מנהג ותיקים, והוא נגד הש"ס והפוסקים. אבל אפשר לייחד בגד מיוחד לקריעה, ולקרוע שוב ושוב.

תושב ירושלים

ו. מי שגר בירושלים ועברו עליו שלשים יום שלא ראה מקום בית המקדש בחורבנו, דעת הרדב"ז ח"ב (סי' תרמו) שצריך לקרוע, וכך פסק בשו"ת אגרות משה חאו"ח (סי' לו אות א), וכך כתב כבר הגאון רבי מרדכי כרמי - לפני למעלה מ-200 שנה - בספרו מאמר מרדכי (סי' תקסא ס"ה). אולם מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תקסא סק"ב) כתב שלא נהגו כן. והאמת חחייחשגם הרדב"ז כתב דלא זהירי בזה. וגם הרב טיקוצ'נסקי כתב בספרו ארץ ישראל (עמ' ע), שנהגים להקל. מרן זצ"ל בספרו חזון עובדיה (תעניות עמ' תלט, ואבולות ח"א עמ' רסז) כתב, שמי שגר בירושלים החדשה - שכונת

² כיום לא קורעים על ערי יהודה, כי אנחנו לא יודעים בדיוק המקומות של ערי יהודה, ורובן ככולן לא ידועות לנו. וגם הידועות לנו - כמו חברון ובאר שבע - לא ידוע אם הן על מקומן המדויק היכן שהיו בזמן בית המקדש. ויותר מכך, כתוב הרוואה ערי יהודה "בחורבנו", הכוונה שאין שם ישוה כלל, אבל כיום הערים לא חרבות, ערי יהודה תחת שלטון ישראל, וברוך ה' זרעו שדות נטעו כרמים ובנו בתים, ולכן לא נהגו כיום לקרוע על ערי יהודה. וכך כתב הרב זיין בספר המועדים בהלכה (עמ' שעא).

וכן לא קורעים בזמננו על ירושלים, שהרי היא הולכת ונבנית ביתר שאת ויתר עוז, ומרכז התורה בעולם הוא בארץ ישראל ובירושלים. ולאט לאט חוזרת העטרה ליושנה, וכמו שאמרו בירושלמי (רפ"ק דברכות), אמר רבי חייה רבה כך היא גאולתם של ישראל בתחלה קימעה קימעה, כל מה שהיא הולכת, היא רבה והולכת. מי פילל ומי מילל שיהיה קיבוץ גלויות גדול, והיום ב"ה אנחנו 7 מיליון יהודים בארץ ישראל, חבל ששאר

הבוכרים, בית ישראל, בית וגן, בית הכרם, רמות - מסתבר שצריך לקרוע, כי אפילו לא התקרב למקום המקדש, אבל נהגו להקל, כי סוף סוף זה מחובר לירושלים, וכמו לענין קריאת המגילה בפורים שכל השכונות הללו מתחברות לירושלים לקרוא בט"ו באדר. וגם כעת בתקופת המגפה, אף שלא היתה אפשרות לבוא לכותל בהוראת השלטונות, אבל יכלו לראות את הכותל מהרובע היהודי, משיבת פורת יוסף וכדומה, ולכן תושבי ירושלים אינם צריכים לקרוע.

זמנים הפוטרם מקריעה

ז. מי שלא ראה את הכותל כמה חודשים ורוצה להיפטר מקריעה על מקום המקדש, יכול לבוא בשבת ויום טוב ואז פטור מלקרוע, וגם אם נשאר שם במוצאי שבת לא צריך לקרוע, מחמת שבשעה שהגיע היה פטור, והרב אוירבך כתב עוד בספרו מנחת שלמה (ח"א סימן עג) שגם בחול המועד לא צריך לקרוע. אולם בערב שבת וערב יום טוב אפילו אחר הצהרים צריך לקרוע, ואין קשר לכך שכבר מערב שבת יש הארת שבת. וכבר החזון איש (הובא בתשובות והנהגות ח"א סימן שלד) צווח על הנהגים שלא לקרוע בערב שבת אחר חצות שאין לזה שום יסוד. ואמנם נראה שגם החזון איש יודה שהמגיע לכותל המערבי סמוך לקבלת שבת להתפלל שם מנחה וערבית, והוא לבוש בבגדי שבת, אף על פי שיש עוד זמן לפני שבת לא יצטרך לקרוע, מפני כבוד השבת.

ברוך שעשה את הים הגדול

ח. לגבי השאלה בדבר הנוסע לנתניה או לחדרה וכדומה ורואה את הים הגדול אחר שלא ראה את הים שלשים יום, האם יברך "שעשה את הים הגדול" או לא. ראשית יש לדעת, שכל הברכות המובאות בגמרא מסכת ברכות פרק הרוואה, הכוונה שיש לאמרם בשם ומלכות, כמבואר בגמרא (ברכות מ:). שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ובמשנה ריש פרק הרוואה (ברכות נד.) אמרו, הרוואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול, וכך הובא להלכה בשלחן ערוך (סימן רכח סעיף א): על הים הגדול, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול.

דעת החולקים על מרן

ט. אמנם המשנה ברורה (סק"ב) כתב, שהרבה אחרונים חולקים על מרן המחבר בזה, וסוברים שדוקא על ים אוקינוס, שהוא הים הגדול מכל הימים, שמקיף את כל העולם, עליו קבעו ברכת הים הגדול מפני גדלו. אבל הים התיכון שעוברים בו לארץ ישראל לא נקרא ים הגדול לענין זה, ומברכים עליו "עושה מעשה בראשית" כדן שאר ימים. ובשער הציון (אות א) צ"ן, שכן כתב רבינו עובדיה מברטנורא (ברכות פ"ט משנה ב), הפרישה (סי' רכח סק"ג), המגן אברהם (סק"א), הגאון מוילנא בשנות אליהו (ברכות שם). וכן בעל התוספות יום טוב בספר דברי חמודות (פ"ט דברכות אות לו) הכריח כן מתשובת הרא"ש (כלל ד סימן ד). ואכן לפני כ-30 שנה בילקוט יוסף (הל'

היהודים לא עולים מאמריקה, צרפת, לונדון. בהזדמנות זו אני קורא להם: תעלו לארץ ישראל! מה יש לכם בבורו פארק, ביוהנסבורג, בברוקלין, בלונדון, בפריז, תעלו לארץ ישראל ותישבו את הארץ. ומה שעל ראיית ירושלים לא קורעים, כך כתב בשו"ת אגרות משה (חאו"ח ח"ד סי' ע אות יא, וח"ה סי' לו אות א), שהנוסעים מארה"ב לירושלים אין להם לקרוע בראיית ירושלים. וכך כתב הגאון רבי בצלאל ז'ולטי שהיה רבה של ירושלים לפני כ-35 שנה בשו"ת משנת יעב"ץ (חאו"ח סי' מח). וכן כתב הגרא"י וולדינברג בירחון הפרדס (חודש טבת שבט תשכ"ח), הובא בספר רבבות אפרים (ח"ג סי' שפה).

³ אלה שעולים להר הבית עושים טעות חמורה, זה חיוב כרת, זה נגד כל גדולי הדור שאסרו את העליה להר הבית, שרא להו מרייה - ה' יסלח להם. אלו שהתירו, איך לקחו כזאת אחריות גדולה לצאת נגד כל גדולי הדור.

ברכות עמ' תרנ"ד) חששנו לכל הפוסקים הללו, ופסקנו שהרואה את הים הגדול יברך "ברוך שעשה את הים הגדול" בלא שם ומלכות.

דעת הסוברים כמורן

אולם הכנסת הגדולה (סי' רכח בהגב"י אות ב) כתב להשיג בחריפות על מה שכתב התוספות יום טוב (בהשמוטות) בזה, וזו לשונו בקיצור: ושרי ליה מריה לבעל התוס' יום טוב, שכתב על מורן המחבר שלשון הרא"ש הטענה ולא ירד לעומק דעת מורן המחבר על מתכונתם, ואילו היה נותן לב להבין ולרדת לסוף דעת מורן היה רואה שדברי מורן רבינו המחבר נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, כי דעת הרב השואל בשו"ת הרא"ש לא היתה ברורה אם גם הים התיכון בכלל הים הגדול, ומדברי רבינו יונה נראה שפשוט לו שעל ים התיכון שלנו מברכים שעשה את הים הגדול וכו', ולכן אף שהרא"ש סובר שאינו הים התיכון שלנו, פסק בשלחן ערוך שעל הים התיכון שלנו יש לברך שעשה את הים הגדול. כי אפילו לדברי הרא"ש בלשון הפסוק נקרא ים הגדול, ושייך לברך עליו בלשון "שעשה את הים הגדול" וכו'. ע"כ. גם היעב"ץ במור וקציעה (סי' רכח) כתב, שאף על פי שדעת הרא"ש היא שפירוש ים הגדול הוא ים אוקינוס, מכל מקום דעת הבית יוסף אינה כן אלא סבירא ליה כהרמב"ם שמפרש ים הגדול על הים של ארץ ישראל, והוא דבר המצוי מאד בשלחן ערוך שסתמו נמשך אחר דברי הרמב"ם. גם בשו"ת משכנות יעקב מקרלין (תאו"ח סי' עב) כתב, שהעיקר שהים הגדול הוא הים התיכון של ארץ ישראל, והביא לזה ראיה מדברי הרמב"ם (פ"ו מהלכות פרה אדומה) שהים הגדול הוא הים התיכון הסמוך לארץ ישראל. וכן מפורש בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (עמוד רמט). וכן הלשון בספר הלבוש (סעיף א): הים הגדול הוא הים האוקינוס, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים. וכן פסק בספר סדר ברכות מהגאון רבי יחיאל מלובלין (קראקא ש"מ ב"ד ע"ד). גם מורן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' לט אות ט) כתב: שפיר פסק מורן שמברכים ברכת הים הגדול על הים שעוברים בו לארץ ישראל, ולכן כותבים בגיטין "על כיף ימא רבה", כלומר "על שפת הים הגדול". והמהר"ם בן חביב בגט פשוט (סי' קכח ס"ק מו) שיבח את הכנה"ג בהלכה זו. וזו לשון הגאון דברי אמת (קונטרס יא סי' יד): בקושטא נהגו לכתוב בגיטין דעל כיף ימא רבה מותבה. כמו שכתב מהרי"ב ל"ח ח"ג (סי' סח). וכתב המהר"ם בן חביב, שזהו על פי סברת רבינו יונה שים הגדול שאמרו חכמים הוא הים של ארץ ישראל, ולא כדעת הרא"ש שהוא ים אוקינוס. ומצאתי כן במדרש קהלת (פרשה יא): ר' אלעזר בן שמוע היה מטייל על כיף ימא רבה, דהיינו על חוף הים של ארץ ישראל. ומכאן ראיה חותכת למנהגינו. ע"כ. גם בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' לח אות ק) דחה דברי המגן אברהם שכתב על הכנסת הגדולה שלא עלתה בידו ליישב דברי מורן, והביא דברי הגאון יעב"ץ במור וקציעה שהאריך להחזיק בהוראת מורן. והגאון רבי יצחק פלאג' בספרו יפה ללב (סי' רכח) אחר שהביא מה שכתב התוספות יו"ט שהים הגדול הוא האוקינוס שמקיף את כל העולם, ולא כדעת מורן שהוא הים שעוברים בו לארץ ישראל, הביא מה שכתב בספר הון עשיר (פ"ט דברכות) בזה הלשון: ואני אומר שהים שעוברים בו לארץ ישראל נעשה מממי אוקינוס עצמו שהציף את העולם בדור אנוש והגיע עד יפו ועד עכו. כמבואר במדרש (בראשית רבה פרשת כג אות ז). והכי איתא בירושלמי (פ"ו דשקלים ה"ב) על הפסוק, ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה, ובאו הימה, אל הימה "המוצאים". זה הים הגדול ונקרא שמו המוצאים, כנגד שתי פעמים שיצאו אחת בדור אנוש ואחת בדור הפלגה. וסיוע לדבריו מלשון הכסף משנה (הל' ברכות פ"ה הל' טו), שהעתיק מתשובת הרא"ש בזו הלשון: הים הגדול הוא ים אוקינוס, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים. עכ"ל. וכן כתב בתפארת ישראל

(מס' פרה פ"ח משנה ח, בועז ד), שהים הגדול שבמערב ארץ ישראל, המעורה לאוקינוס, דינו כאוקינוס לברך עליו שעשה את הים הגדול. ע"ש. ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' יב אות יד) אחר שהאריך בזה, סיים, ועל כל פנים דעת השלחן ערוך והלבוש, שעל ים התיכון של ארץ ישראל יש לברך שעשה את הים הגדול. וכן דעת הגאון רבי פינחס אפשטיין (הובא בשו"ת בצל החכמה סי' ג), שהעיקר כדברי מורן החיד"א לברך שעשה "את הים הגדול" על הים התיכון, ושכן הוא היה נוהג למעשה. ואמנם הזכרנו שבילקוט יוסף חששנו לסב"ל, אז היינו צעירים ולא היה לנו את האומץ, אבל מורן זצ"ל (בחזון עובדיה ברכות עמ' תסז) שידד עמקים בנושא הזה והביא את כל הפוסקים והראיות שהזכרנו, והעלה הלכה למעשה שהרואה את הים התיכון אחר שלא ראהו שלשים יום - אפילו מסתכל מהחלון הסגור של הרכב תוך כדי נסיעה - יברך בשם ומלכות "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה את הים הגדול".

ברכה על ים המלח

א. והנה יש לברר, מי שלא ראה את ים המלח שלושים יום, אם יברך "עושה מעשה בראשית". רש"י בפרשת לך לך (פרק יד, פסוק ג), פירש, עמק השדים הוא ים המלח, שלאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. משמע שאין לברך "מעשה בראשית" על ים המלח, כיון שנעשה אחר זמן. ולשון המדרש רבה (בראשית פרשת מב סי' ו), ובילקוט שמעוני (שם), הוא ים המלח, לא היה שם ים, אלא צורים של היאור נתבקעו ונעשה ים, כדכתיב בצורות יארים בקע (איוב כח, י). לפי זה נראה שאי אפשר לומר עושה מעשה בראשית, וכמו שכתב בשלחן ערוך (סי' רכח ס"ב), שצריך שיראה הים במקום שלא נשתנה מהלכו על ידי אדם. לא כמו תעלת סואץ. וכתב המשנה ברורה (שם סק"ה) בשם האליה רבה, שאפילו בספק אם נשתנה לא יברך. וכן כתב בספר הליכות שלמה (תפלה, עמוד רפז), שמטעם זה אין לברך על ים המלח. גם הגאון ממונקאטש בספר נימוקי אורח חיים (סי' רכח) כתב בשם הגאון רבי יוסף שווארץ - בעל ספר דברי יוסף נספה במגפה לפני כ-150 שנה - שאין לברך על ים המלח. וכן פסקו בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' מז), ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו (סוף סימן קג). ולכן להלכה ולמעשה אין לברך בשם ומלכות על ים המלח "עושה מעשה בראשית, וטוב שיהרהר הברכה בלבו.

מחיה המתים במאמרו

ב. לגבי השאלה בדין ברכת שהחיינו על ידיד טוב שלא ראהו שלושים יום ויותר, בגמרא (ברכות נח): אמר רבי יהושע בן לוי, הרואה את חברו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו, ואם ראהו לאחר שנים עשר חודש מברך מחיה המתים. התוספות והרא"ש (שם) כתבו, שזהו דוקא בחבירו החביב עליו מאוד ושמו בראיתו. וכן פסקו הרמב"ם (פ"י מהלכות ברכות ה"ב), והטור והשלחן ערוך (סימן רכה סעיף א). והסביר המהרש"א (ברכות שם), שהטעם לברכת מחיה המתים לאחר י"ב חודש, לפי שבכל שנה האדם נידון בראש השנה ויום הכפורים, וכמו שאומרים בתפלת ראש השנה, "ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות"⁵, וכשרואהו לאחר שנים עשר חודש, עבר עליו יום הדין שבו נגזר מי למות ומי לחיים, ולכן מברך עליו מחיה המתים, על שניצול מדין מיתה בראש השנה ויום הכפורים. וגם ברכה זו היא בשם ומלכות, שכן הלכה רווחת במסכת ברכות (מ:) שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, וכן כתבו התוספות ומרדכי (ברכות נד), והרמב"ם בספר תורת האדם (שער ההוודא דט"ו ע"א), והרא"ש (בתשובה כלל ד סימן ג). וכך כתב בנידונו מורן החיד"א בשיורי ברכה (סימן רכה סק"א), ושלא כדברי הפנים מאירות חלק א' (סימן סו) שכתב, שברכת מחיה המתים היינו

⁴ ידוע מה שכתב הכנסת הגדולה (בשיירי סי' תצה הגב"י סק"ה), שידוע ומפורסם שחיבור השלחן ערוך מיוסד על פי דעת הרמב"ם, כי הוא מרא דאתרא של ארץ ישראל וארצות המערב, ולכן בדרך כלל מורן סותם כדעת הרמב"ם, שבארץ ישראל וארצות המערב פוסקים כמוהו וכו'. וכך רואים שמורן בשו"ת בית יוסף (אה"ע סי' ב) ובשו"ת אבקת רוכל (סי' יס"ב) ועוד, כתב מפורש שהרמב"ם היה מרא דאתרא. וכן כתב בשו"ת דבר משה אמריליו (ח"א תאו"ח סי' כד, וח"ג סי' יד) שמורן נמשך תמיד אחר הרמב"ם, וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג' בספר חקות החיים (סי' נא), וכן כתב הגאון בעל שדי חמד

⁵ כעת אנחנו נמצאים במגפה, וכמה התפללות הללו מקבלות משמעות, כמה צריך להתרגש כשאומרים את המילים הללו: ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, מי לא נפקד כהיום הזה, מי לחיים ומי למוות, מי באש ומי במים. היו אנשים שנדבקו בנגיף הזה, ומסכנים תוך כמה ימים הלכו לעולמם.

בלא שם ומלכות. וגם הגאון רבי יצחק טייב - מגדולי רבני תוניס - בערך השלחן (סימן רכה סק"א) דחה דברי הפנים מאירות. אבל בספר בן איש חי (פרשת עקב אות יג) כתב שמעולם לא שמענו שמברכים ברכת מחיה המתים על חבירו, שאין דעת הבריות נוחה לברך עליהם מחיה המתים. רבי יעקב חאגיז - לפני כ-350 שנה - בשו"ת הלכות קטנות (סימן רכ) ביאר טעם אחר לא לברך מחיה המתים, כי מן הסתם ידע שהוא חי על ידי מכתבים. ולפי זה כל שכן כיום, שיש תקשורת ויודעים שהוא חי. וכך כתב החיד"א בספר ברכי יוסף (סימן רכה סק"ג) בשם מר זקנו הגאון רבי אברהם אזולאי, בעל חסד לאברהם. וכך המנהג. ולהלכה, מי שלא ראה את חבירו החביב עליו מאוד ושמו בראיתו במשך שנים עשר חודש, ולא היה לו עמו קשר במכתב או בטלפון או במברק, וכדומה, וגם לא שמע מאנשים אחרים ששלום לו, צריך לברך עליו בשם ומלכות "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מחיה המתים". אבל אם היה עמו בקשר כנ"ל, לא יברך אלא ברכת שהחיינו בלבד.

שהחיינו על חברו

יג. כל האמור שלא נהגו לברך, הוא בברכת "מחיה המתים", אבל ברכת שהחיינו אם שמח בו הרבה מברכים. אמנם הגאון רבי אליהו חזן - מרבני מצרים - כתב בספרו שו"ת תעלומות לב' ח"ג (בלקוטים תאו"ח סימן כד), שכיום שיוודעים על ידי טלגרמה - וכן ע"י טלפון או מייל - אם חבירו חי או לא, גם "שהחיינו" לא מברכים, כי מן הסתם ידע שהוא חי. אבל במחילה מכבוד תורתו, יש לחלק בזה בין ברכת שהחיינו לברכת מחיה המתים, ברכת מחיה המתים היא על החשש שהוא מת, ולכן כיום שיוודעים שהוא חי לא מברכים, אבל לענין ברכת שהחיינו, מאחר שלא ראה את חבירו אלא כעבור שלשים יום, אפילו קיבל מכתב ממנו בתוך תקופה זו, הואיל והוא חביב עליו ושמו בראיתו צריך לברך עליו ברכת שהחיינו בשם ומלכות. ואמנם המשנה ברורה (סימן רכה סק"ב) כתב, שיש דעות באחרונים, אם נתקבל ממנו מכתב בתוך שלשים יום או שאנשים הודיעוהו משלומם, אם יברך שהחיינו, וספק ברכות להקל. מי שלומד רק משנה ברורה, ולא לומד בספרים של מרן זצ"ל, ולא יודע כללי הפסיקה, יפסוק כמו המשנה ברורה. אולם במחילה מכבוד תורתו, המעיין באחרונים יראה שלא נחלקו אלא לגבי ברכת מחיה המתים לאחר י"ב חודש, אבל לגבי ברכת שהחיינו אף על פי שקיבל ממנו מכתבים ושמע מטוב שלומם בתוך שלשים יום, לכל הדעות צריך לברך עליו שהחיינו, כי אינה דומה שמיעה לראייה, וכשרואה פנים אל פנים לאחר שלשים יום, ההתפעלות וההתרגשות הנפשית תהיה ביתר שאת ויתר עוז.

לא להתחנף

יד. יש שעוררו עוד, על פי מה שכתב בספר חסד לאלפים (שם אות טו), שבזמן הזה שגברה החנופה בעולם, ויש מי שנראה כאוהב ובקרבו ישים ארבו, לכן אין לברך שהחיינו בשם ומלכות, אלא על מי שהיה בדרך

וחזר. וכן בספר בן איש חי (פרשת עקב אות יד) כתב שכעת לא נהגו לברך שהחיינו בשם ומלכות, ויש טעם למנהג. ויתכן שהבן איש חי התכוין למה שכתב החסד לאלפים בזה. מכל מקום מי שיוודע בעצמו שבאמת חבירו חביב עליו ושמו בראיתו⁸, יברך שהחיינו בשם ומלכות. וכן כתב הגאון רבי יוסף ידיד הלוי - מגדולי הדור לפני כ-80 שנה - בספר ברכת יוסף ח"ב (דקנ"ד ע"ב). וכן כתב בספר מסעות ירושלים (עמוד עא), שהאדמו"ר ממונקאטש הגאון רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל, בעל מנחת אלעזר, בירך שהחיינו בשם ומלכות כשראה את פני קדשו של הגאון הסבא קדישא רבי שלמה אליעזר אלפנדארי זצ"ל. בסיכום: מי שלא ראה את חבירו במשך שלשים יום, והוא חבירו שחביב עליו מאוד, והוא הדין אם רואה את אביו או רבו, או אחד מקרוביו, בנו או אחיו ובדומה, או אחת מקרובותיו כגון אשתו או אמו או בתו, או אחותו, כל שהוא שמח בראייתם, עליו לברך ברכת שהחיינו בשם ומלכות, אף על פי שהיה אתם בקשר טלפוני או בקשר של מכתבים בתוך שלשים יום.

מברכים דוקא על ראייה

טו. בשו"ת ים הגדול⁹ (סוף סימן כד) כתב, שהשומע קולו של חבירו או את בנו בטלפון - "האתה זה בני?" - או ברדיו בשידור חי, רדיו טוב כמובן, קול חי או מורשת... מברך עליו שהחיינו אם עברו עליו שלשים יום שלא ראהו, כי סוף סוף יש לו שמחה. אבל אין דבריו מחוורים, ואין לנו להוסיף על מה שאמרו חכמים, שדיברו בלשון "הרואה", שרואהו במו עיניו ושמו בקרבתו אליו, אבל אין שמיעת קולו בכלל זה. ולהלכה אין לברך על חבירו דרך הטלפון או הרדיו, ספק ברכות להקל.

ברכה על חכם גדול

טז. ולגבי הרואה חכם גדול בתורה, לא ראש ישיבה שלא יודע הלכות ועל כל דבר אומר צריך לעיין, או שיוודע לומר רק משנה ברורה, אלא חכם גדול הבקי ברוב ההלכות המצויות, אם מברך עליו "שחלק מחכמתו ליראיו". בגמרא ברכות (נח). תנו רבנן: הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, והובא להלכה בראשונים שם. מה הכוונה "חכמי ישראל"? חכמים בתורה, לא חברי כנסת או שופטים שאינם חכמים בחכמת התורה, כל שאר החכמות זה שטויות, "אין אומתנו אומה כי אם בתורותיה" (רב סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות מאמר ג), וגם החכם בתורה צריך שיהיה לו יראת שמים, כלשון הברכה "ליראיו", על חכם כזה מברכים בשם ומלכות "שחלק מחכמתו ליראיו". וכך כתבו התוספות (ברכות נד.). וזו לשון הטור והשלחן ערוך (סימן רכד סעיף ו): הרואה חכמי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו. הרואה חכמי אומות העולם - רואה פרופסור גדול שהמציא תרופה לקורונה... - שהם חכמים בחכמות העולם, אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם¹⁰. וכן פסק הרמב"ם (פ"י מהלכות ברכות ה"א). הטור הביא מה שאמרו בגמרא ברכות (נח). שהרואה חכם

תלמידים קטנים שהתבטלו אליו, אבל לא למד עם חברותא שיתווכח איתו. אחר כך ביררתי וזה נכון.

מי לנו גדול ממרן זצ"ל, כל רז לא אניס ליה, ואף על פי כן היה דן עם חבריו, אני זוכר כמה פעמים שהיה עולה לדבר בלימוד עם חכם בן ציון אבא שאול זצ"ל, היה הולך בשבתות לכל מיני חכמים לדבר איתם בלימוד. היינו ילדים קטנים בגיל 6, 7, 10, ומרן היה לוקח אותנו בשבת אחרי הסעודה לביתו של הרב פראנק בגאולה ברחוב מלאכי, וכן היה הולך לביתו של הרב עוזיאל, ומידי פעם היה הולך גם לחכם עזרא עטיה והיה מספר לו: כתבתי השבוע תשובה בנושא כזה וכזה, והיו מפלפלים יחד, "ותשועה ברוב יועץ", לכן התשובה של מרן מזוקקת, זיקוק אחר זיקוק.

⁹ חבירו הרב יעקב משה טולידאנו שהיה תלמיד חכם ועסקן ציבורי גדול, כיהן כרבה של לתל אביב ואחר כך כשר הדתות, ועשה הרבה למען הספרדים. פעם הרב האשכנזי של העיר היה נקרא "הרב הראשי" והרב הספרדי היה נקרא "רב העדה", ובהתאם לכך הרב הספרדי קיבל חצי משכורת מהרב האשכנזי, והוא מתוקף תפקידו כשר הדתות שינה את העוול הזה, שמקום שני הרבנים יהיה שווה. וטוב שיש שני רבנים, כך כל אחד ימסור שיעורים להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים.

¹⁰ יש כאלה הופכים את הברכות ובאים לחכם ומברכים עליו "שנתן מחכמתו לבשר ודם", צריך לשים לב שעל חכם מברכים "שחלק מחכמתו ליראיו".

⁶ אנחנו מזכירים את כל הספרים הללו, ובעולם הישיבות לא מכירים הרבה מהם, חושבים שמרן זצ"ל הזכיר כל אחד, אבל האמת שהרב הכיר את גדלותם של המחברים לפי הספרים, והבין שהם לא סתם אברכים אלא חכמים גדולים.

⁷ רואים אנשים שאחרי הגב מודברים נגד, וכשנפגשים מתחנפים. חנופה זה דבר חמור, כת חנפים אינם מקבלים פני שכניה (סוטה מב.).

⁸ כגון שהם חברותא, ומפלפלים יחד - זה מביא סברא מכאן וזה סברא מכאן, והם שמחים מאוד זה בזה, מאחרי פורים לא היו בכולל, וכעת הם נפגשים בהרחקה ובמקום פתוח לפי הכללים של משרד הבריאות, יכול לברך עליו ברכת שהחיינו בשם ומלכות. אדם שלומד בחברותא הסוגיא מתבהרת לו, מי שלומד לבד יכול לדמות מילתא למילתא לא נכון, יכול להעמיד אוקימתות לא נכונות בדברי הראשונים, אבל אם יש לו חברותא תלמיד חכם, לא אחד שמתבטל אליו, אלא מעמיד אותו במקום, אומר לו: לא דומה זה לזה, לא כך כוונת המפרש. לכן אמרו (תענית כג.) או חברותא או מיתותא. היה רב גדול אחד ע"ה מבני ברק שהיה בקי גדול, אבל הרבה מהסברות שלו לא נכונות, הוא חולק על מרן זצ"ל בכ-330 מקומות. לפני שנים היינו אצל מרן בשבת ושאלתי אותו: אותו חכם ישב ולמד ויודע הרבה פוסקים, למה הוא טועה ככה בהלכה? אני בדקתי בכל המקומות שחולק עליך והוא לא צודק, יש מה להשיב לו. ענה לי הרב בפשטות: דע לך, אני מכיר את המחבר, הוא מעולם לא למד בחברותא, הוא לימד

המועד סוכות את הגאון רבי יצחק קובו. וכן כתב בזכרונות אליהו מני (חלק יורה דעה עמוד צא) להעיר על הרב זכור לאברהם שפקפק אם מותר להספיד בזמן הזה על תלמיד חכם בראש חודש, וכתב שאין דבריו נראים, והביא מעשה רב שגדולי הדור הספידו תלמיד חכם בראש חודש. ע"ש. ובספר ארח משפט (סימן ד אות יז) הוכיח גם מהם של שלמה (ב"ק פ"ב סימן ה) שיש דין תלמיד חכם בזמן הזה, שיפתח בדורו כשמואל בדורו.

מעשה בהחתם סופר

יט. אמנם בספר זכרון למושה (דפ"א ע"א) הביא שהגאון רבינו משה סופר בעל חתם סופר היה מסופק אם לברך ברכה זו על רבו הגאון רבי משולם, מכיון שהרמב"ם השמיט ברכה זו מחיבורו, ובלי ספק דהיינו טעמא דסבירא ליה שאין לנו חכמים בזמן הזה שראויים לברכה זו. אבל אפשר שלא נאמר כן על גאון עוז כמו רבינו משולם, וכשהחתם סופר הקביל פני הגאון, פתח ואמר, תנו רבנן, הרואה חכמי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו, ובירך בשם ומלכות בקול רם. והמשיך בשאלה, רבינו, למה הרמב"ם השמיט דין זה? ותירץ לו תירוץ על פי דרך החריפות והפלפול. עד כאן. אולם באמת זה אינו, כי הרמב"ם הביא דין זה במפורש (בפרק י' מהלכות ברכות הלכה יא) ולא השמיטו כלל. ונראה שהשומע שמע מעשה זה באופן לא מדויק ולכן וטעה. יש עוד מה להאריך בזה, ולסיכום, הרואה חכם גדול מחכמי ישראל, המופלג בתורה ובחכמה וביראת ה', ומורה הוראות בישראל, ובקי ברוב ההלכות המצויות, אף בזמן הזה יש לברך עליו בשם ומלכות "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו". אבל לא להפריז, לא על כל אחד אפשר לברך, ושלא תהיה ברכה זו קלה בעיני הבריות, אלא רק על חכם גדול מחכמי ישראל שהוא מופלג בחכמה וביראה, והוא מורה הוראות בישראל.

חבי כמעט רגע

כ. ברוך ה' שמתחילים לשמוע בשורות טובות אבל עדיין צריכים להיזהר. התקשרו אלינו ממשרד הבריאות, וביקשו שאמשיך ואזהיר, כי אנשים חושבים שכבר נגמרה הסכנה, אבל אוי ואבוי! גם עכשיו יכולים להידבק, כל אחד נדבק ברמה אחרת, יש אחד נדבק באופן קל, לוקחים אותו לבידוד, יש אחד שנדבק באופן קשה, אדם לא יכול לדעת מה יהיה, זה פיקוח נפש! לכן רבותי, יש לשמוע לכל הוראות משרד הבריאות, כי אמנם אנחנו שומעים לתורה, אבל התורה צוהת אותנו לשמוע לרופאים, פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה. וה' יעזור שהמגפה תגמר לגמרי, ונוכל לחזור לשגרה, ויהי רצון שנשמע בשורות טובות ונזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו, אמן ואמן.

לעילוי נשמת

מרת מאור ישראל רבינו עובדיה יוסף זיע"א

גדול המופלג בחכמה, מברך עלי: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם חכם הרזים. וכתב על זה, שאין בזמן הזה חכם הראוי לברך עליו ברכה זו. וכן מרן השלחן ערוך השמיט ברכה זו. משמע שברכת שחלק מחכמתו ליראיו, שאינה מיוחדת דוקא לחכם גדול המופלג בתורה, יש לברך אותה גם בזמן הזה. וכך הוכיח הח"י אדם (כלל סג סימן ח), והביאו להלכה הגאון רבי אלישע דגור - אב בית הדין בבגדד - בספרו גדולות אלישע (סק"ג). וכן כתב הרב עולת תמיד, והביאו להלכה בספר מזמור לאסף (דף קטו ע"ב).

דין ת"ח בזמן הזה

יז. אמנם בספר חסד לאלפים (סימן רכד אות יב) כתב, שיש לברך ברכה זו בלא שם ומלכות, מפני שאין לנו דין תלמיד חכם בזמן הזה. וכנראה שסמך על מה שכתב הרמ"א ביורה דעה (סימן רמג סעיף ב), שהדין המבואר בירושלמי (ב"ק פ"ח ה"ג) שהמבייש תלמיד חכם - הקליט אותו או דיבר עליו בזלזול או ביזה אותו - קונסים אותו לשלם לו ליטרא זהב, אינו נוהג בזמן הזה, שאין בדורינו חכם לענין זה. ומקורו מספר תרומת הדשן (סימן שמא). וכן כתב בשו"ת רבי יעקב וייל (סימן קסג) בשם רבו מהר"י מולין. אולם בשו"ת רבינו יוסף מטרנאני - המהר"י"ט (בחושן משפט סימן מז), דחה בשתי ידים סברא זו, וכתב שגם בזמנינו יש דין תלמיד חכם אף לענין הקנס של ליטרא זהב. וכן הובא בשפתי כהן חושן משפט (סוף סימן א). ומרן החיד"א בברכי יוסף (חו"מ סימן טו סק"ג) כתב בשם אחד מגדולי האחרונים, שדברי הרמ"א הנ"ל לא נאמרו אלא לגבי הוצאת ממון מהמוחזק לקנסו ליטרא זהב, וכן לענין להיות דן יחיד, וכן לענין התרת נדרים, אין לנו דין יחיד מומחה בזמן הזה, אבל בשאר ענינים כגון להפך בזכותו של תלמיד חכם, ולהחזיר לו אבדה בטביעות עין, גם הרמ"א מודה שיש דין תלמיד חכם בזמן הזה. והראיה ממה שכתב הרמ"א עצמו (שם) שלענין פטור תלמידי חכמים ממסים, יש דין תלמיד חכם בזמן הזה. ומרן החיד"א הסכים לחילוק זה, וסיים, שאנו שהולכים אחר פסקי מרן השלחן ערוך, אין לנו צורך בחילוק הנ"ל, כי מרן אינו חושש כלל לדברי המהר"י הנ"ל, ולכן מרן פסק להלכה בשלחן ערוך את כל הדינים השייכים לתלמיד חכם כפי שנאמרו בתלמוד. גם רבי יהונתן אייבשיץ בספר התומים (סימן טו סק"א), העיר על מה שכתב הסמ"ע שם, שאין דין תלמיד חכם בזמן הזה לענין להפך בזכותו, וכתב, שחלילה להשפיל בכך כבוד התורה ולומדיה, ואדרבה בדורותינו אלה חובה קדושה עלינו לרומם ולנשא מעלת לומדי התורה, ולחלוק כבוד ויקר לעוסקים בתורה לשמה, כדי לעודד ולחזק שוחרי תושיה, ולא יהיה כעם ככהן.

צידוק הדין והספד על חכם בחול המועד

יח. גם בספר נזירות שמשון (סימן תכ) כתב, שאף בזמן הזה יש לומר צידוק הדין על תלמיד חכם בחול המועד ובראש חודש, שאין מועד בפני תלמיד חכם, ואין לומר שבזמן הזה אין דין תלמיד חכם, שהרי עיקר הטעם משום כבוד התורה (כבמילה ג), ויפתח בדורו כשמואל בדורו. ועוד שבעיקר מה שאמרו שאין דין תלמיד חכם בזמן הזה, יש להתיישב הרבה אם אפשר להקל בכבוד תלמיד חכם בשום צד, שהרי גם הראשונים אמרו (שבת קיב) אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר. ובעירובין (ג). לבם של ראשונים כפתחו של אולם, לבם של אחרונים כפתחו של היכל, ואנו כמלא מחט סדקית. ובשו"ת צפית בדבש (סימן כו דס"ג ע"ד) העיר על מה שכתב המגן אברהם (סימן תקמ"ט סק"ח) בדין צידוק הדין והספד בחול המועד, שאין בזמן הזה דין תלמיד חכם, שמלבד שדבריו היפך מה שכתב מהרי"ט והבינה לעתים שהתירו להספיד תלמיד חכם בזמן הזה בחול המועד¹¹, עוד זאת יש ללמוד ממעשה רב שהביא השלחן גבוה (סימן תקמ"ז), שמהר"ש אמריליו [בעל כרם שלמה] הספיד בחול

¹¹ כך עשינו הלכה למעשה בשנה זו שנפטר הגאון הראשון לציון רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל, מתלמידיו של מרן זצ"ל, הספדנו אותו בחול המועד פסח, כי מספידים חכם בפניו.